

ARŞİV-KÜTÜPHANE İLİŞKİLERİ VE ARASINDAKİ FARKLAR

Dündar ALİKILIÇ*

Dünyanın en eski mesleği olarak kabul edilen arşivcilik, günümüzde maalesef çok az bilinmekte, çoğu zaman da kütüphanecilikle karıştırılmaktadır. Arşivler bir milletin devamı için en gerekli kurumlardan biri olmuş, hatta ele geçirilen ülkeleri tanımak ve yönetebilmek amacıyla, idareciler arşivlere yönelmişler ve onları büyük ölçüde kullanmışlardır.¹

Meslekten olmayanlar için yabancı bir kelime olan 'archiv' her türlü ham yazı maddelerinden ve bunların toplandığı yerden başka bir şey ifade etmediğinden, yabancıların arşiv ve kütüphane arasında açık ayrılık bulamayışlarına hayret etmemelidir.² Oysa ki, kütüphanecilik ve arşivcilik kapsam itibarıyla birbirinden farklı mesleki kuruluşlardır. Her ne kadar aralarındaki benzerlik çoksa da, birbirlerini tamamlasalar da farklı fonksiyonları olduğunu bilmeliyiz.

Bilindiği gibi, kütüphanecilik ve arşivcilik birbirine yakın olan ihtisas meslekleridir. Kısaca söylemek gerekirse, arşivciliğe ve kütüphaneciliğe birbirine yakın ve yardımcı iki meslek gözüyle bakılabilir. Her şeyden önce, arşivler ve kütüphaneler, üzerine yazı yazılan (grafik) materyalleri ihtiva ederler. Günümüzde mevcut materyallerden, ikonografik belgeler, filmler, plaklar, sesli dokümanlar gibi malzemelere, hem kütüphanelerde, hem de arşivlerde rastlanmaktadır. Arşivler ve kütüphaneler, çeşitli materyalleri, kültürün ve bilimin hizmetine sunma yönünden, pay ve görev birliğine sahiptirler. Fon birimleri arasında benzerlik vardır. Materyalleri tasnif etmek, kodlamak, gruplaştırmak, kataloğa geçirmek, tanıtmak gibi işlemler ayrı şekillerde olsa bile, her iki meslekte de hizmet olarak mevcuttur. Dolayısıyla her iki meslek mensupları arasında sıkı bir işbirliği ve çalışmanın çok faydalar sağlayacağı inkâr edilemez.³

Arşivler ve kütüphanelerin konu, personel, saklayacakları malzeme ve tatbik ettikleri metodlar yönünden birleştikleri ve ayrıldıkları pek çok noktalar vardır. Ancak şu husus hemen belirtilmelidir ki, arşivler ve kütüphaneler arasında münasebet ve benzer yönler olmakla birlikte, her biri kendine has özellikler taşıyan müesseselerdir.⁴

Arşiv biliminin başta tarih olmak üzere müzecilik ve kütüphanecilik gibi diğer bilimlerle yakın ilişkisi yadsınmaz. Ancak arşiv biliminin enformasyon bilimleri ve kütüphane bilimi ile bilginin depolanması, erişimi ve yayımından başlayarak temelden kaynaklanan ve teknolojinin kullanımı ile gelişen bir yakınlığı bulunmaktadır.

Enformasyon çağında bu üç bilim dalı da bilgisayar ve enformasyon teknolojisinin araçlarını kullanmaktadır. Arşivci, kütüphaneci ve enformasyon bilimcisi nihai hizmet noktasında paralel kulvarda koştuklarından aynı dili konuşurlar. Arşivler genellikle kütüphanelerle ortak derlemelere sahiptir ve aynı kataloglama işlemlerini uygular. Mesleki uzmanlığa ihtiyaç gösteren bu iki alan, kayıtlı bilginin değişik kaynakları ile uğraşırsa da, bilgi yönetimine yönelik pek çok ortak alana sahiptir. Kütüphane bilimi kendi doğası gereği, iletişim ve enformasyonla iç içe olması

* Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü.

¹ İsmail Ertunç, Arşivcilik Konferansları I, (Önsöz kısmı), İstanbul, 1995.

² Fazıl Yinal, "Arşiv Malı Nedir? Kütüphane malı Nedir?", TDAY-Belleten, 38 (Nisan 1946), s.303.

³ İsmet Binark, Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, Ankara, 1980, s.14.

⁴ Osman Ersoy, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, VI, 4 (1957), s.28.

nedeniyle enformasyon biliminin alanına hemen nüfuz etmiş, arşivcilik ise paylaştıkları pek çok ilgi alanı ve uygulamaya karşın bir miktar dışarıda kalmıştır.⁵

Bir arşivistin işi, kütüphaneciyeye nazaran daha çok araştırma gerektirir ve daha az tekniktir. Arşiv malzemesi, kütüphane malzemesine nazaran daha geniş bir açıdan incelenmelidir. Fakat fiziki bakımdan aynı ölçüde kesin ve net olarak incelenemez. Sonuç olarak da arşivistin metodları kütüphanecinininki kadar kesin ve net değildir. Çünkü teknik işlerle ilgili metodlar analitik işlerle ilgili metodlardan daha net ve daha kesin tanımlanabilir. Çeşitli belge bilimlerini tanımlama işlemleri oldukça anlaşılabilir ama hiçbir zaman kütüphanecilikteki kataloglama işlemleri kadar belirgin olamaz. Zira yayınların meydana getirilişleri esnasında kazandıkları vasıflar belgelerde mevcut değildir ve ancak açıklamalı kataloglama bu vasıfları ortaya koyabilir.⁶

Arşivcilik, bir örgütlenmenin işlerinin yürütülebilmesi için gerekli ve o örgütlenme tarafından veya örgütlenme için üretilmiş, kayıtlı bilgi üzerinde sistematik ve bilimsel kontrol uygulamasıdır. Bu kontrol, örgütlenmenin her türdeki evraklarının oluşturulması, dağıtımı, kullanımı, saklanması, depolanması, getirimi, korunması ve nihai tasfiyesini kapsar ve yönetimin problem çözümü ve karar vermede ihtiyaç duyacağı bilginin düzenli ve etkin bir akışını amaçlar. Bunun için faaliyetin her aşamasında uygun standartların oluşturulması ve gerekli politika ve prosedürlerin formüle edilmesi gerekir.

Arşivciliğin kütüphanecilikten diğer bir farkı, “örgütlenme tarafından veya örgütlenme için üretilmiş kayıtlı bilgi” ifadesinde yatar. Bu fark, temel olarak malzemeyle ve malzemenin oluşum şekliyle ilgilidir. Arşivcilerin malzemesi –özel arşiv koleksiyonları dışında- örgütlenme bünyesinde kendiliğinden oluşur. Kütüphanecilerin ve dokümantasyoncuların malzemesi ise örgütlenme dışından temin edilir. Bu temel fark, bir çok başka farklılığı da beraberinde getirir. Örneğin, arşiv malzemesi genellikle tek nüshadır, kütüphane malzemesi ise çok sayıda nüshaya sahiptir. Kütüphane malzemesi üretildiği andan itibaren ticari bir değer taşır, arşiv malzemesinin böyle bir değeri yoktur.⁷

Yöntemlerdeki en belirgin farklılık, öncelikle ‘imha’ kavramında yatıyor. Arşivciler, malzemelerini baştan seçme şansı olmadığı için, kendilerine devredilen malzemenin yalnızca çok küçük bir kısmını nihai olarak saklar ve uzun vadede kullanılmasına gerek olmayacak her şeyi er ya da geç imha eder. Dolayısıyla işlerinin %95’inden fazlası saklamak, tasnif etmek, vb. değil, imha etmek üzerine kuruludur. Kütüphaneciler ise daha işin başındayken uzun süre saklayacakları malzemeyi temin ederler ve imha kavramıyla ilişkileri yok denecek kadar azdır.

Örgütlenme ve idari yapıya olan bu bağımlılık, kendisini arşivcilerin yürüttüğü düzenleme (tasnif ve nitelendirme (kataloglama) vb. diğer işlerde de gösterir. Arşivcilerin sürekli saklanması gereken malzeme üzerinde uyguladıkları düzenleme şekilleri ve hazırlıkları, araştırma araçlarının yapısı tamamıyla idari yapıya bağımlıdır. Bu yapıyı ve evrakların aslı düzenini yansıtmak zorundadır. Dolayısıyla her örgütlenmenin kendisine özel olarak hazırlanır. Kütüphaneciler ise, hitap ettikleri temel müşterinin (okuyucunun) ihtiyaçlarını karşılayabilmek için daha standart ve genel hatları daha kesin olarak belirlenmiş, konu bazlı tasnif yöntemleri kullanırlar.

⁵ Sekine Karakaş, “Arşiv-Kütüphanecilik ve Enformasyon-Dokümantasyon İlişkisi Üzerine”, I. Milli Arşiv Şurası, 20-21 Nisan 1998, Ankara, Tebliğler – Tartışmalar, s.658.

⁶ T. R. Schellenberg, Arşiv İdaresi, Ankara 1993, s.58.

⁷ Bekir Kemal Ataman, “Archimedia”, İstanbul 1995, S. 11, Polemik Özel Eki, s.3.

İşin bir başka yönü, arşivcilerin ileriki aşamalarda devralacakları malzemeye üretildikleri anda müdahalesiyle ilgilidir. Bu kendini, yazışma kuralları ve standartları, dosya tasnif planlarının geliştirilmesi, kopya kontrolü vb. şeklinde gösterir. Buradaki amaç, bilgiye güncel aşamadayken erişimi süratlendirmenin yanı sıra, evrak üzerinde ileriki aşamalarda uygulanacak işlemleri de kolaylaştırmak ve süratlendirmektir.⁸

Kütüphaneciler, konu bazında düzenleniyor olması nedeniyle bir kategoriyi kendilerine yakın hissederler. Oysa kütüphanecilerin konu tasnifine yaklaşımı ile arşivcilerin yaklaşımı tamamen farklıdır. Arşivciler, genel evraklar için bir konu tasnif planı hazırlarken yukarıda bahsettiğimiz idari yapı analizini kullanırlar. Tespit ettikleri konu başlıkları, idari yapı içindeki birimlerle, bunların yürüttükleri fonksiyonlarla ve bu fonksiyonların evraklara yansıma şekilleriyle paralellik gösterir. Arşivcilerle kütüphaneciler arasındaki yaklaşım farkının en güzel ifadelerinden birisi Michael Cook'un ifadesidir. Michael Cook, "Information Management and Archival Data" isimli kitabında: "*Kütüphaneciler mutlak kategoriler ve ideal sınıflamalarla çalışmak üzere yetiştirilen Platon'cular, arşivcileri ise görelî bir çerçeve içinde düşünen ve organize eden Aristo'culardır.*"⁹ demektedir.

Hal böyle iken, bunun arşivcilik ve kütüphanecilik eğitimine yansımaları da kaçınılmazdır. Arşivcilik eğitiminin içinde teşkilat tarihi, organizasyon analizi, maliyet-yarar analizi gibi kavramlar ön plana çıkar. Kütüphanecilik eğitiminde ise yalnız genel yönetim ilkeleri ve maliyet muhasebesine değinilir. Bu durumda kütüphaneciler ve arşivcilerin birbirlerinin işini yapabilmesi için ek bir eğitim olması gerekir.¹⁰

Aslında kütüphanecilik tekniklerinin amacı, arşivcilik teknikleri ile aynıdır; yani malzemeyi hizmete sunmaktır.¹¹ Kütüphanecilik tekniklerinin genel özellikleri, arşivcilik tekniklerinin özellikleriyle aynıdır. Kütüphanecilikte kullanılan malzeme, arşivcilikte kullanılan malzemeden çok farklı olabilir, ama her iki tür malzemeye esas olarak aynı tür çalışmalar uygulanır. Çünkü her ikisi tasnif edilir, tanımlanır ve hizmete sunulur. Arşivistlerin alanına giren dokümanlara çoğu zaman kütüphanecilik teknikleri uygulanmıştır.

Bu vesile ile kütüphaneciler, arşivcilik mesleğinin gelişmesine çoğu zaman ilgi duyduklarına göre, arşivistler de kütüphanecilik tekniklerine ilgi duymalı ve her iki meslekteki kişiler karşılıklı bilgi alış verişinde bulunmalıdır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, arşiv ve kütüphanelerin kullandıkları metod ve onlara kaynak teşkil eden malzemenin ayrı olmasına karşılık, bunlar arasında bazı konularda yakınlık da vardır. Her ne kadar malzemeye yaklaşım, kıymetlendirme, tasnif ve buna bağlı işlemler birbirinden farklılık göstermekte ise de çoğu zaman arşiv dokümantasyonunun kütüphanelerde, kütüphane materyalinin de arşivlerde bulunabileceği unutulmamalıdır. Üstelik bu durum ülkemiz arşiv ve kütüphaneleri için daha da geçerlidir.¹²

⁸ Wilmer O. Maedke, Information and Records Management, California 1985, s.5.

⁹ Michael Cook, Information Management and Archival Date, s.22.

¹⁰ Bekir Kemal Ataman, A.g.m., s.4.

¹¹ T. R. Schellenberg, A.g.e., s.9.

¹² İsmet Binark, A.g.e., s.16.